

● محمد رضا نیستانی

متأسفانه در بیشتر کشورها، آموزش و پرورش و رسانه‌ها، یا نسبت به هم، بی تفاوتند یا رقیب یکدیگر؛ در حالی که وسایل و ادوات اخباری و اطلاعاتی، می‌توانند به منزله کمک به یادگیری و انتقال معارف به کار گرفته شوند.

با تمام این اوصاف، نمی‌توان از این حقیقت چشم پوشید که متولیان

نهادهای رسمی و غیررسمی دیگر؛ مانند: مطبوعات، صداوسیما و نهادهای فرهنگی و اجتماعی نیز در تربیت شهروندان نقش ویژه‌ای دارند. همچنان که مدرسه در عمق بخشی فعالیت تربیتی نهاد خانواده، تأثیر می‌گذارد؛ رسانه‌های جمعی، به ویژه رادیو نیز می‌تواند به عنوان ابزار اساسی در تربیت مدنی، مدنظر قرار گیرد.

نقش رادیو در تربیت

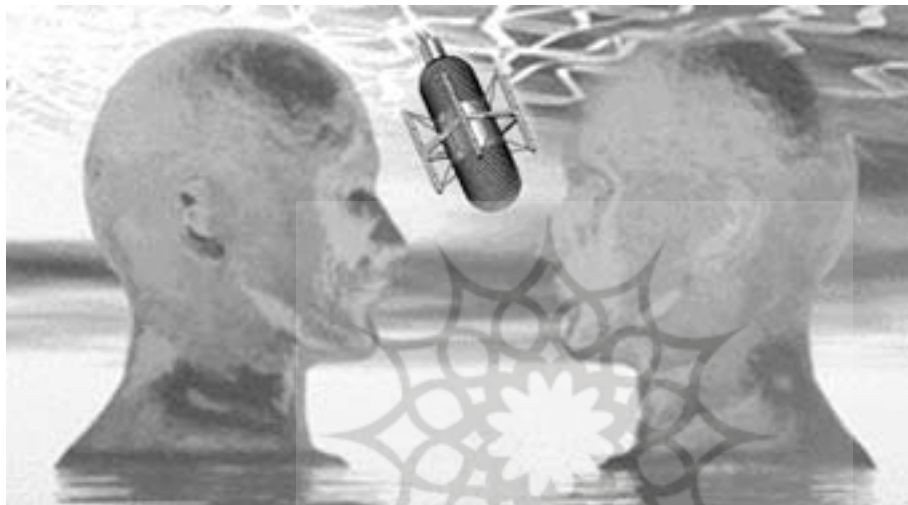
با توجه به کارکرد آموزشی و جامعه‌پذیری سیاسی و اجتماعی رادیو، بحث تربیت مدنی و تأثیر برنامه‌های رادیویی در آن، جایگاه ویژه‌ای دارد. رادیو در کنار دیگر رسانه‌های جمعی و سازمان‌های رسمی آموزش و پرورش، در تربیت شهروندان، نقش اساسی دارد. اصولاً در تربیت مدنی،

تربیت مدنی، چهار نهاد: خانواده، آموزش و پرورش، سیاست و رسانه‌ها هستند. مطالعات جامعه‌پذیری سیاسی در کشورهای مختلف نشان می‌دهد که هنوز همبستگی لازم میان این نهادها در تربیت مدنی وجود ندارد و شاید همین ناهماهنگی، یکی از دلایل اصلی فرسایش مؤسسات دموکراتیک و گسترش بی‌نظمی در اکثر جوامع غربی باشد.

اگر رادیو بر مشارکت و آلام و دردهای مشترک مردم در سطح جهان، تأکید کند، مردم جهان خواهند توانست از طریق مبادله مسالمت‌آمیز اطلاعات و درک متقابل، به یکدیگر کمک کنند.

بر مخاطبان، اهمیت چشمگیری دارد. عرضه مضامین در زمینه‌ای از موسیقی دلنشین، کلام گیرا و جلوه‌های صوتی جاذب، می‌تواند بر شدت، مدت، وسعت و سرعت تأثیر رادیو بیفزاید. پیشرفت‌های امروزی در زمینه فناوری‌های صوتی، در بهبود شکل برنامه‌های رادیویی و نیز ارتقای تأثیر این رسانه، سهم بسیاری داشته‌اند. همچنین

انسانی عمل کند. وقتی مؤسسات تربیتی یک جامعه در مسیر اصول انسانی حرکت نمی‌کنند، تربیت، با وجود تمامی نصایح و موعظه‌ها، در خدمت چیزی غیر از ارزش‌های انسانی قرار خواهد گرفت. برای اینکه رادیو بتواند در مسیر ارزش‌های انسانی گام بردارد، نیازمند آن است که بر کارکرد آموزشی و تربیتی

در این جهت، رادیو می‌تواند علاوه بر نقش سرگرمی و تفریحی، بر نقش تربیتی و آموزشی خویش تأکید بیشتری کند. اساساً برنامه‌های تفریحی و سرگرمی رادیو می‌تواند زمینه لازم برای تدوین و اجرای برنامه‌های تربیتی را فراهم کند و به شهروندان برای دستیابی به اطلاعات، دانش، ارزش و بینش مناسب، یاری رساند؛ زیرا مردم به هیچ وجه، کسانی را که سرگرم‌شان می‌کنند، دوست ندارند، بلکه به کسانی مهر می‌ورزند که تربیت و آگاهشان می‌کنند.

در این جهت، شکل، محتوا و شبکه‌های متعدد رادیویی می‌تواند در شنونده‌ها تأثیر چشم‌گیری داشته باشد. صورت ارائه اطلاعات، اخبار، پیام‌ها و برنامه‌های رادیویی در اعمال اثر این رسانه

محتوای اطلاعات و پیام‌های رادیویی در اثربخشی آنها نقش مهمی دارد. از این رو، توجه به غنا، کیفیت و تنوع معنایی مطلب که از سوی رادیو بر مخاطبان عرضه می‌شود، بر اثرگذاری آن می‌افزاید. به علاوه شبکه‌های مختلف رادیویی، از مشروعیت، مقبولیت و محبوبیت متفاوتی نزد مخاطبان برخوردارند. آن دسته از فرستنده‌های رادیویی که با به‌کارگیری شکل و مضمون، متناسب و سازگار و همخوان با سلیقه‌ها و نیازهای مخاطبان بوده‌اند، تأثیر بیشتری داشته‌اند.

نقش رادیو در تربیت شهروندی

اگر رسانه رادیو را به عنوان یکی از مؤسسات و نهادهای تربیتی به حساب آوریم، این مؤسسه باید مطابق ارزش‌های

خویش تأکید کند. رادیو از لحاظ آموزش غیررسمی، جایگاه ویژه‌ای دارد. اگر از خصالت سرگرم‌کننده بودن رادیو بگذریم، این وسیله ارتباطی به دلیل برد وسیعش، یکی از بهترین وسایل آموزشی و فرهنگی است. نظام‌های دموکراتیک، بر اساس نیازهای آموزشی خود، می‌توانند از رسانه صدا در اعتلای دانش، بینش، نگرش و مهارت مدنی، بسیار استفاده کنند.

از نظر دونالد مک دونالد (رئیس رادیو ABC): «چون هزینه‌های رادیو از طریق بودجه عمومی تأمین می‌شود، اهداف برنامه‌های رادیو نیز باید در خدمت عموم مردم باشد، نه در خدمت تبلیغات و تجارت؛ بنابراین

رادیو باید امکان بحث در خصوص مسائل مختلف و گزارش‌های پژوهشی درخصوص حقوق مردم را منعکس کند.

بنابراین رادیو می‌تواند به شهروندان کمک کند تا مسائل و مشکلات جامعه را بدانند و از قوانین و مقررات آن آگاهی یابند. همچنین رادیو می‌تواند در رشد هم‌دلی میان مردم و پرورش حس مسئولیت اجتماعی مؤثر واقع شود. بنابراین یکی از مهم‌ترین کارکردهای رادیو، تربیت مدنی است.

در این جهت، رادیو می‌تواند در شناخت و نگرش‌های مدنی، تأثیر شایانی داشته باشد. رسانه صدا با تدوین برنامه‌های مناسب می‌تواند شناخت شهروندان را درخصوص شرایط منطقه‌ای جامعه، وابستگی اقتصادی و محیطی در سطح محلی، ملی و بین‌المللی، حقوق و مسئولیت‌های اساسی بشر، حقوق و وظایف شهروندان و دولت، ارزش‌های مدنی، ساختار حکومت و کارکردهای قوای سه‌گانه افزایش دهد.

همچنین رادیو می‌تواند با بهره‌گیری از اصول روان‌شناسی و قواعد دقیق ارتباطی، در رشد ارزش‌ها و نگرش‌های شهروندان مؤثر باشد. رادیو می‌تواند از طریق برنامه‌های آموزنده، در درونی کردن ارزش‌ها و نگرش‌های مدنی؛ مانند: وفاداری به میهن، وابستگی عاطفی و احساس مثبت به یک گروه اجتماعی، تمایل به شرکت در گروه‌ها و انجمن‌های سیاسی، حرمت نهادن به حقوق و آزادی‌های فردی و احترام به قانون، مؤثر باشد.

البته درباره تأثیر برنامه‌های رادیویی در تربیت مدنی، باید به دو مرحله‌ای بودن تأثیر رسانه‌ها در شهروندان توجه داشت، زیرا رسانه‌های همگانی مستقیماً مردم را تحت تأثیر قرار نمی‌دهند، بلکه چگونگی

انتقال پیام از طریق رسانه به گیرنده از یک جریان دو مرحله‌ای عبور می‌کند. در واقع، در مرحله اول درصد ناچیزی از افراد جامعه که بیشتر فعال هستند و بیشتر از دیگران از رسانه‌ها استفاده می‌کنند، پیام رسانه‌ها را دریافت می‌کنند و سپس از طریق این افراد که «رهبران عقیدتی» نام دارند، پیام به سایر افراد جامعه می‌رسد.

بنابراین برنامه‌سازان رادیویی باید به

برنامه‌های تفریحی و

سرگرمی رادیویی تواند

زمینه لازم برای تدوین و

اجرای برنامه‌های تربیتی را

فراهم کند و به شهروندان

برای دستیابی به اطلاعات،

دانش، ارزش و بینش

مناسب، یاری رساند.

این نکته مهم عنایت داشته باشند که عموماً مخاطبان برنامه‌های تربیت مدنی، عامه مردم نیستند؛ بلکه معلمان و والدین و سیاست‌گذاران اجتماعی و فرهنگی نیز می‌توانند به عنوان مخاطبان عمده مباحث تربیت مدنی مدنظر قرار گیرند. برای اساس رادیو می‌تواند آگاهی، بینش و مهارت لازم را برای تربیت مدنی به شهروندان و مخاطبان فعال انتقال دهد.

در ادامه به برخی از کارکردهای عمده برنامه‌های رادیویی در تربیت مدنی اشاره خواهیم کرد:

نقش رادیو در شکل‌گیری گفت‌وگو جدید شهروندی

گفت‌وگو جدید شهروندی، تمامی عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی را در بعد جهانی مدنظر

قرار داده است. از این نظر، مفهوم شهروندی، از منافع سیاسی و اقتصادی محدود حکومت‌ها و سازمان‌های ملی و بین‌المللی رها شده است و از برخورد میان فرهنگ‌ها که تهدیدکننده آرمان‌ها و اهداف جهانی است، جلوگیری می‌کند.

براین اساس، بسیاری از جامعه‌شناسان ارتباط جمعی بر این باورند که رسانه‌های همگانی از جمله رادیو، تأثیر چشمگیری بر تمامی جوامع دارند. پیامدهای این تأثیر از جهات شخصی، سیاسی، اقتصادی، زیبایی‌شناسی، روانی و اخلاقی به قدری است که هیچ‌بعدی از وجود آدمی را دست‌نخورده نمی‌گذارد و در تکوین فرهنگ جهانی و گفت‌وگو شهروندی بین‌المللی و ایجاد هم‌آوازی با ملل دوردست، سهم بزرگی دارد.

مسابقه تسلیحاتی، گرسنگی، فقر، بی‌سوادی، تبعیض نژادی، نبودن اشتغال، بی‌عدالتی اقتصادی، رشد جمعیت، تخریب محیط زیست، تبعیض علیه زنان، جنگ، بحران انرژی، تورم، نقض حقوق بشر و استیلاهای فرهنگی از جمله مسائل عمیقاً ریشه‌دار و بالقوه قابل انفجار جهانی هستند که رادیو به منزله یک رسانه تأثیرگذار، برای مقابله با آنها، نقش حساسی برعهده دارد. رادیو از طریق آگاه ساختن افکار عمومی می‌تواند به ایجاد تمایل برای حل این مشکلات کمک کند و اگر لازم باشد، مردم را آماده سازد تا برای اقدام در جهت حل این مشکلات بر دولت فشار آورند. اگر رادیو بر مشارکت و آلام و دردهای مشترک مردم در سطح جهان، تأکید کند، مردم جهان خواهند توانست از طریق مبادله مسالمت‌آمیز اطلاعات و درک متقابل، به یکدیگر کمک کنند.

نقش رادیو در مشارکت سیاسی

مشارکت‌کننده‌های سیاسی، افرادی هستند که از ساختارها، فرایندها و

رفتارهای نظام سیاسی آگاهند و در تصمیم‌گیری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و انتقال نظرها، خواسته‌ها و نیازهای خود، فعالانه دخالت دارند. مشارکت سیاسی در جامعه‌ای وجود دارد که همکاری و همزیستی مسالمت‌آمیز در مناسبات اجتماعی بین افراد به درستی مشهود است.

در عصر حاضر گسترش وسایل ارتباط جمعی، تا حد قابل توجهی، وظیفه ایجاد تحول در فرهنگ افراد جامعه را برعهده گرفته و وظایف آموزشی و تربیتی خانواده در این زمینه را کاهش داده و انحصار فرهنگ پذیرش کودکان به وسیله خانواده‌ها را محدود کرده است. نفوذ روز افزون رسانه‌های صوتی و تصویری به درون حتی دورافتاده‌ترین اجتماعات، رقیب جدی برای والدین و سپس نهاد آموزشی است. آن‌گاه که رادیو آحاد جامعه را به ایستارهای خاص، نسبت به ساختارهای سیاسی؛ مانند: احزاب، گروه‌های ذی نفوذ و نقش آنها در ساختار فراخواند، حاصل امر به پیدایی فرهنگ سیاسی مشارکت در جامعه می‌انجامد.

نقش رادیو در مشارکت اجتماعی
مشارکت اجتماعی نیازمند بسترسازی و

زمینه‌سازی‌هایی است که از قبل باید برای دسترسی به آنها برنامه‌ریزی کرد. در واقع این مشارکت‌ها نیازمند کسب بعضی مهارت‌های اجتماعی است، تا فرد بتواند قدرت ابراز وجود و اعتماد به نفس داشته باشد. متأسفانه در خانواده و مدرسه برای آموزش این مهارت‌ها، برنامه‌ریزی خاصی صورت نگرفته است.

رادیو می‌تواند زمینه‌هایی را که امکان مشارکت در آنها وجود دارد، به مردم معرفی کند و آنها را به همکاری با دیگران ترغیب نماید؛ مانند شرکت در امور محله، شرکت‌های تعاونی محلی، شورای شهر و... مردم باید به گونه‌ای به مشارکت اجتماعی ترغیب شوند که به جای انتخاب شیوه‌های فردی، نفع مادی و عاطفی خود را در مشارکت با یکدیگر ببینند.

نقش رادیو در حفظ محیط زیست
جوامع صنعتی، باعث به وجود آمدن فهرستی از مشکلات اکولوژیک گردیده‌اند و بشریت وارد دوره‌ای از نوع جدید آلودگی آب و هوا و محیط زیست شده است. از دیدگاه ژاک - ایوکوستو (Jacque-Yves-Cousteau) اقیانوس‌شناس برجسته: «در گذشته

طبیعت، انسان را تهدید می‌کرد، اما امروزه، انسان طبیعت را تهدید می‌کند». از طریق آموزش و پرورش و رسانه‌های جمعی است که افراد جامعه باید ضرورت حفظ محیط زیست را دریابند. رادیو در این جهت، می‌تواند نقش اساسی داشته باشد. انسان‌ها باید دریابند که جزئی از طبیعت‌اند و نه جدا از طبیعت و برای حفظ خود نیاز به حفظ طبیعت دارند. رادیو می‌تواند با تدوین برنامه‌های مناسب و تأکید بر اهمیت نگاه‌داری درست از منابع طبیعی، گامی مؤثر در این راه بردارد.

نقش رادیو در

شکل‌گیری ارزش‌های مدنی

رادیو به‌عنوان یک ابزار کمکی برنامه‌ریزی اجتماعی، می‌تواند با تأثیرگذاری بر نظام ارزشی، به گرایش‌های مردم جهت دهد. رادیو قابلیت‌های مختلفی برای تأثیرگذاری بر نظام ارزشی افراد دارد. این تأثیرات را می‌توان به صورت زیر طبقه‌بندی کرد:

- شکل دادن و تثبیت ارزش‌ها
- شکل دادن ارزش‌های جدید
- کاهش رتبه یک ارزش نسبت به ارزش دیگر

رادیو می‌تواند با

بهره‌گیری از

اصول

روان‌شناسی و

قواعد دقیق

ارتباطی، در رشد

ارزش‌ها و

نگرش‌های

شهروندان مؤثر

باشد.

امروزه رسانه‌هایی مانند رادیو، به‌عنوان ابزاری در دست تشکل‌ها و انجمن‌های مدنی و یا به‌عنوان بازوی کمکی این نهادها در تحقق جامعه مدنی گام برمی‌دارند.

- افزایش رتبه یک ارزش نسبت به ارزش دیگر.

برای ایفای این نقش، رادیو می‌تواند از فرایندهای مختلفی استفاده کند؛ از جمله:

تضاد ارزشی: گاهی رادیو افراد را در معرض ارزش‌های متضاد قرار می‌دهد. از آنجایی که قرار گرفتن در وضعیت تضاد، برای افراد نامطلوب است، مردم با اولویت بخشیدن به یک ارزش، موقعیت ارزشی خود را صراحت می‌بخشند و به این ترتیب یک ارزش بر ارزش دیگر برتری می‌یابد.

ایجاد بازخورد مقایسه‌ای: رادیو با طرح اطلاعات جدید، موجب شکل‌گیری فرآیند بازخورد مقایسه‌ای می‌شود؛ برای مثال، افراد ممکن است از شهروندی خویش، تصویری مثبت در ذهن داشته باشند. رادیو می‌تواند فردی را که از نظر رعایت اصول شهروندی در درجات بسیار بالایی است معرفی کند، در این صورت تصویری که افراد از خودشان در نظر داشته‌اند، مخدوش می‌شود.

تثبیت ارزش‌ها از طریق تکرار: رادیو با تکرار دائمی ارزش‌ها، می‌تواند تدریجاً آنها را در نظام ارزشی مردم تثبیت کند.

تغییر تدریجی روش زندگی: رادیو این توانایی را دارد که با تأثیرگذاری بر

نظام ارزش‌های افراد، بر روش زندگی آنها تأثیر بگذارد.

نقش رادیو در برقراری همکاری فعال شنونده‌ها

برخی بر این باورند که رادیو نمی‌تواند در اعتلای فرهنگ عمومی و یادگیری نقش‌های مدنی، مؤثر باشد. با گوش دادن به رادیو، افراد صرفاً می‌آموزند که به پیام‌ها و عقاید گوینده رادیو گوش دهند و توان هیچ‌گونه پاسخگویی را ندارند. آنها فقط اطلاعات را می‌گیرند، اما صحت و سقم آن را بررسی نمی‌کنند و توان هیچ‌گونه انتقادی از آن را ندارند. اما عده‌ای دیگر نیز بر این عقیده‌اند که فرد می‌تواند در گوش دادن به رادیو، نقش فعالی داشته باشد و خویشتن را در تعامل با پیام و اطلاعات رادیو بدانند. راهبردهایی که برنامه‌ریزان رادیو می‌توانند در برقراری مشارکت فعال به کارگیرند، شامل موارد زیر خواهد بود:

- تدوین اهداف و سیاست‌های رادیویی از طریق مشارکت شهروندان
 - طراحی و تدوین بحث آزاد رادیویی
 - گسترش شبکه‌های محلی
 - حرمت نهادن به تمامی شهروندان.
- بنابراین اگر رادیو را به منزله یک ابزار آموزشی مؤثر باور کنیم، باید مطابق با قوانین کشوری و بین‌المللی، تمامی حقوق

شهروندان را در آن رعایت کنیم. لذا به‌منظور جذب مخاطبان فعال و افزایش همکاری شهروندان در برنامه‌های رادیویی باید از دخالت در آزادی‌های افراد در موارد زیر اجتناب کرد:

- نقد و بررسی یک سویه دیدگاه‌ها، اندیشه‌ها و باورهای گروه‌ها و نیروهای مؤثر اجتماعی و بی‌توجهی به پاسخ آنان
- دفاع از دیدگاه‌ها، اندیشه‌ها و علایق یک گروه خاص
- بی‌حرمتی به مذاهب و ادیان پذیرفته شده در قانون اساسی
- بی‌توجهی به آیین‌ها، باورها، علایق و فرهنگ‌های متنوع قومی و نژادی موجود در کشور
- تدوین برنامه‌هایی که به نحوی باعث ایجاد بی‌حرمتی و تمسخر نسبت به زبان، لهجه و فرهنگ خاصی از شهروندان جامعه گردد
- دفاع از یک حزب انتخاباتی.

منبع:

مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی به نام «نقش برنامه‌های رادیویی در تربیت مدنی» است که به زودی توسط تحقیق و توسعه صدا منتشر خواهد شد.

